

A
R A B M U N K A.

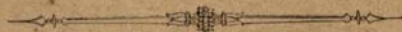
EGYÉNI NÉZET

A RABMUNKA SZABÁLYOZÁSÁNAK KÉRDÉSÉHEZ.

IRTA :

VARGA JÁNOS,

a váczi kir. államfogház és kerületi börtön igazgatója

VÁCZ,

MAYER SÁNDOR NYOMÁSA.

1883.

Azon körülmény által indítatva, hogy a nagyméltóságu földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi ministerium a háziipar- és iparoktatási országos bizottságnak az országos fegyintézetekben, kerületi börtönökben és fogházakban üzött ipar szabályozása tárgyában 1883. évi január hó 8-, 12- és 29-ik napjain, valamint marczius hó 12-ik napján tartott értekezleteiről szóló jelentést sajtó alá bocsátotta, és hogy ezen jelentés a kir. igazságügyminister úr ő nagyméltósága részéről, az 1883. évi ápril hó 29-én 15331. szám alatt kelt rendelet kapcsában, a börtönüggyel foglalkozó szakhivatalokkal is közöltetett: bátorkodom ama előterjesztésemet, melyet a főnebb érintett országos bizottságnak január 12-iki ülésen előadni szerencsés voltam, a börtönüggyel hivatászerint foglalkozó szakközönségnek rendelkezésére bocsátani, mint igénytelen parányt a szakirodalmi anyaggyűjteményhez.

Vácson, 1883. május 9.

Varga János.

A rabmunka.

1882. év utolján vettem a m. kir. igazságügyminister úrnak 4143. eln. szám alatt kelt következő szövegű rendeletét: „A háziipar és iparoktatási országos bizottság a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi ministerium épületében 1883. évi január 8-án délután 5 órakor tartandó ülésen a /- alatt mellékelt előterjesztés alapján a fegyházakban, kerületi börtönökben és fogházakban üzött ipar ügyét lévén tárgyalás alá veendő: az ezen bizottsági értekezleten való megjelenésre igazgató urat ezennel felkérem.“

A rendelethez mellékelt s 18 nyomtatott lapra terjedő füzetke „Előterjesztés a fegyházakban, kerületi börtönökben és fogházakban üzött ipar ügyében“ czimet visel, s a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. ministerium ipar- és kereskedelemügyi osztálya által szerkesztetett.

Az „Előterjesztés“ azon egyenetlen versennyel foglalkozik, melylyel a rabmunkaerő foglalkoztatása által létesített börtönipar a szabad kézműiparosokat nyomja; három fejezetből áll, s az I-ben a hazai iparosok részéről a börtönipar ellen emelt panaszokat, a II-ban a hazai börtönipar rendszerét és termelési képességét ismerteti, a III-ban pedig az eddigi hátrányok megszüntetése czéljából a börtönipar szabályozására vonatkozó javaslatokat tesz.

Az országos bizottsági tárgyalás gyorsításának szempontjából elhatároztam, hogy a rendelkezésemre álló párnapi időköz alatt leírom azon álláspontot, melyet a börtönipar tekintetében — figyelemmel a szabad kézműipar méltányos érdekeire is — elfoglalok.

Fejtegetésemet az „Előterjesztés“ fejezeteinek sorrendjétől eltérőleg börtöniparunk fejlődésének rövid vázolásával kezdem, mely el fog bennünket a szabad kézműiparosok panaszainak keletkezéséhez vezetni; záradékul pedig, a szabad kézmű- és börtönipar káros surlódásának megszüntetését czélzó egyéni nézetemnek adok kifejezést.

Noha a hazai börtönügy terén már a jelen század első felében nagyszabású mozgalmak indultak meg; noha egy-egy megyében rendezettebb fogházat találunk; sőt a fogházi kényszermunkáról általánosságban tehető lenne itt-ott említés: mégis a műves vagy úgynevezett kézműbeli börtöniparnak számbavehető csiráját csakis 1857. évben ta-

láljuk föl, amint a magyarországi fegyintézeteknek 1856. évben történt berendezése után a bécsi belügyministerium a raboknak kézműiparban való foglalkoztatását elrendelte.

1857. évben indult meg országos fegyintézeteinkben az ipar. Míg a rabok élelmezése vállalati uton biztosított: addig az intézetek vegyes házi szükségleteinek fedezéséről az igazgatóságok gondoskodtak, s a rabokkal saját számlára a hadsereg részére ruhákat készítették. A ruhák megkészítés végett szabott állapotban adattak át az igazgatóságoknak; tehát a rabok a szabást nem, hanem csupán a varrást teljesítették.

Ez volt évekig egyedüli ipara a fegyintézeteknek, mivelhogy azon egy-két cipész és asztalos munkája, kik a rabok lábbelijét és az intézet butorzatát javígtatták, külön iparágak gyanánt nem tekinthetők.

Midőn a hatvanas évek elején a fegyintézetek a helytartótanács rendelkezése alá jutottak: ez a börtönkezelés legszerencsétlenebb módjához, az általános bérlethez fordult.

Igy kerültek az intézetek egyes nyereszkes bérlők kezébe, kik míg egyrészt magas napi átalányért látták el az intézetek szükségleteit: másrészt vagy teljesen ingyen, vagy pedig 3—5 kr. napi bér mellett nyerték el a rabok munkaerejét.

Az általános bérlő érdekeinek súlypontját a bérbevett intézet szükségleteinek ellátására helyezte; ő nyeresz üzletet keresett, s a börtönintézeteknek pusztá üzletté való lealacsonyításában kedvezett úgy a végrehajtó közegeknek, mint a felügyeletet gyakorló hatóságnak a börtönügy magasabb követelményei iránt való teljes érzéketlensége.

A bérlő számára minden egyes rab ellátása után évek hosszú tartamára bizonyos napi átalány volt szerződésileg biztosítva. A bérlő jövedelme annál nagyobb volt, minél rosszabb ételekkel s minél silányabb ruhával látta el a rabokat, minél kevesebb gondot és anyagot fordított a tisztaságra, fűtésre, világításra stb.; tehát minden fáradság és vagyoni esély nélkül csupán mulasztással fokozta jövedelmét.

A rab-munkaerő kellő mozgásbáhozatala művezetőknek terhekkel járó alkalmazását s nagyobb mennyiségű műszerek és anyagok költséges befektetését igényli; a termelt iparcikkék elárúsítása fáradsággal és sokszor veszteségek esélyével jár. E kezelési ág tehát nem volt oly lucratív, mint többek között például az élelmezés, mely csupán mulasztással, tehát fáradság és vagyoni esélyek nélkül is, képes volt önteni a hasznot.

Csakis így lehet felfogni a bérlők ama indolentiáját, mellyel a börtönipar fejlesztését s a rab-munkaerő értékesítését majdnem kivétel nélkül elhanyagolták.

A bérlők legnagyobb része a rabok foglalkoztatása tekintetében

mit sem tett; azon kisebb rész, mely valamit mégis megkísérlett: ebeli intézkedésében kizárólag a jövedelmi kizsárolás célja által vezéreltett. Tehát a rabok vagy egyáltalán munkátlanul lézengtek, vagy pedig, ha foglalkoztatva lettek, munkáltatásuk körül egészségük megvédésére, munkaköri ismereteik gyarapítására s jövőjük hasznos biztosítására figyelem fordítva nem lett. Gyári munkabeosztás uralkodott, az egyéneknek lehető legszűkebb körü rész munkákra való alkalmazásával, s a productivitásnak számos erkölestelen rugójával.

A bérlő volt intéző ura a fegyintézetnek és a raboknak; ő osztotta be ezeket a munkához, az igazgató csak kifogásokat tehetett a bérlő intézkedései ellen, melyek fölött azután a helytartótanács döntött, s hogy nem épen sok szerencsével: mutatja az országos fegyintézeteknek ama siralmas állapota, melyben ezeket az alkotmány visszaállítása után a magyar kir. igazságügyministerium fetrengeni találta.

Mindjárt 1867. és 1868. években élénk mozgalom indult meg az igazságügyministerium keblében a hazai börtönügy korszerű fejlesztése érdekében. Megfigyeltettek ama küzdelmek, melyeken a börtönügyi eszmék az e tekintetben haladottabb nyugati államokban átmentek, s gondos tanulmány tárgyává tétettek az egyes rendszerek.

A börtönügy tudományos vizsgálata csakhamar a hivatali tunyaság s tudatlanság erkölsrontó rendszerének — a bérletnek elítélésére s a házikezelés helyességének fölismerésére vezetett.

Ámde az első kibontakozás épen nem volt könnyű. Egyrészt a bérleti rendszer évek hosszú sorára szóló szerződések miatt nem volt egyhamar megszüntethető; másrészt a házikezelés behozatalánál gátul szolgáltak ama körülmények, hogy sem elméletileg s gyakorlatilag képzett szakhivatalnokok nem voltak, sem a kellő berendezéshez szükséges tőke rendelkezésre nem állott.

De azért az igazságügyministerium a kibontakozásra minden alkalmat sikeresen fölhasználni törekedett. Amint egyes intézetekben az általános bérleti szerződés lejárt: a hetvenes évek elején egymás után honosította meg előbb részben, utóbb pedig teljesen a házikezelést. Ennek üdvös következményei úgy a börtönügy fejlődésében általában, mint különösen a börtönipar terén is csakhamar oly nagy fokban mutatkoztak, hogy az 1874. és 1875. években összes fegyintézeteinkben virágzó s munkanemekben gazdag kézműipart találunk, s e tekintetben magukat a mintául vett külföldi intézeteket nagyrésztben túlszárnyaltuk.

Asztalos, esztergályos, kádár, kefé, kerékgyártó, kovács, cipész, szabó, kötélgyártó, takács, s ezekhez hasonló gyakorlati irányu fejlett iparágak édesgették munkára azokat, akiknek legnagyobb része a tétlenség és munkakerülés következtében süllyedt s került a börtön falai

közé; akiknek legnagyobb része eddig csak rombolt, s nem ismerte lelkének s karjainak alkotó erejét.

A magyar országos intézetek börtönipara egy rövid félévtized alatt nevet küzdött ki magának; iparczikkei keresletnek örvendtek az ország majd minden nagyobb piacán.

Az ipar fejlődéséből természetesen annak pénzügyi eredménye sem maradhatott el, s míg a rabmunkaerő az ötvenes és hatvanas években a fegyintézetek évi költségeit 3—5% erejéig fedezte: addig a hetvenes években 50% ily fedezettel is találkozunk.

Ezen eredmény elérhetését az igazságügyministeriumnak lelkesült ügybuzgalma mellett tagadhatlanul az 1870—1875. évi általánosan kedvező iparügyi piaczi viszonyok is elősegítették.

Eddig nem is volt nálunk egy hang sem hallható arról, hogy a börtönipar a szabad kézműipart nyomja és károsítja, mivelhogy az iparczikkek iránt jelentkezett nagy kereslet mindkettőnek termelvényeit igénybe vette.

Azonban az iparpiachnak 1876. évi s részben az európai bonyodalmak által siettetett nagyfokú hanyatlása, az austriai iparczikkek akadályozatlan betódulása és az ipartörvény némely hibás intézkedéseinek visszahatása csakhamar megváltoztatta a helyzetet. Iparosaink sorsa rohamosan hanyatlott s a magyar iparososztály, illetőleg a hazai ipar, mely productumaiban a jó anyagot és jó munkát mellőzni nem szokta, a piacon mutatkozó csekély keresletet sem bírta meghódítani, mert a küláramlat által mindinkább olcsóhoz szoktatott fogyasztó közönség a gépi erő használatában nagyon előre haladt külföldnek, de különösen még a vámvonat hiánya által, valamint a forgalmi eszközök szaporításával és szállítási kedvezményekkel rendkívül előnyös helyzetbe jutott austriai iparnak túlnyomólag selejtes anyagból, de a hazainál megnyerőbb ízléssel előállított iparczikkeit szerzé meg, s e helytelen úton mindig tovább s tovább haladt, mivel figyelme és áldozatkészsége eléggé hatályos országos mozgalommal, vagy az erre különösen hivatott közszükségletek fedezése körül joggal elvárható vonzó példa által még ekkor a hazai ipar támogatására fölhíva nem volt.

A kisebb piacok helyzete még fokozottabb mérvben romlott, mint a nagyobbaké, vagy éppen a fővárosé.

Minthogy valamennyi országos börtönintézetünk ilyen nagyon is kis piacz területén fekszik, a kis piacok iparosai pedig rendesen kevésbé műveltek, s a kereslet hanyatlásának országos okait szűk látkörüknél fogva felismerni képesek nem voltak: azért a szemeik előtt lefolyókban törekedtek az okot keresni, s csakugyan föltalálni vélték ezt a börtönintézetek kézműiparában és ennek versenyében. Az iparosok e tévhitükben annyival inkább megerősödtek, mert a börtönintéze-

tek iparüzletei hanyatlás helyett még mindig emelkedtek, s mert az igazgatóságok a helyi keresletnek az intézetektől való elzárásával itt-ott megkéstek.

Említettem már, hogy az igazságügyministerium a börtönügy fejlesztésénél nem vezéreltetett az eredetiség negélyezése által, s nem vesztegette idejét kétes experimentumokra; hanem a hazai viszonyokhoz a külföld kipróbált eszméit hozzáilleszteni törekedett; így tehát eleve megfigyelte ama küzdelmeket, melyeken a börtönügyi eszmék az e tekintetben haladottabb nyugati államokban átmentek. Ennélfogva nem voltak előtte ismeretlenek a szabad kézműiparosok és a börtönipar között ez utóbbinak versenye miatt Belgiumban, vagy a még nagyobb fokban Angliában zajlott surlódások; nem volt az sem ismeretlen, hogy az ügy mindkét helyen, Belgiumban még kiváló sikerrel is, a raboknak állami szükségletekre való dolgoztatásában nyerte megoldását.

E hullámok a hetvenes évek első felében a német birodalomba is átcsaptak; de az orvoslás — valószínűleg a birodalmi belszervezet miatt — még ekkor általánosan nem következett be, azonban egy-egy államban, mint például Badenben, a kérdés Belgium mintájára lett megoldva.

Minthogy mindezek az igazságügyministerium előtt ismeretesekek voltak: nem volt nehéz azt előre következtetnie, hogy a hazai börtönintézetek iparának emelkedése, ha a közpiacz vétetik igénybe, a kereslet első hanyatlásánál a szabad iparosok féltékenységet fogja felköltetni, s a surlódások, melyek a versenyképes angol s német ipar mellett is létrejöttek, a mi kezdetleges hazai iparunk mellett épen nem fognak elmaradni.

Tehát a józan előrelátás már a hetvenes évek elején arra ösztönözte az igazságügyministeriumot, hogy az országos börtönintézetekben letartóztatott rabokat lehetőleg állami szükségletek fedezésére szolgáló iparcikkek előállításával foglalja el, s az intézetek számára ily állami megrendeléseket biztosítson.

Habár az elért eredmény az e tekintetben kifejtett jóakaratu tevékenység nagy mérvével nem is volt egészen arányos: mégis már a hetvenes évek közepén — akkor tehát, midőn az országos iparpangás beállott, — a rabok nagyobb része állami munkával volt ellátva.

A rabok maguk szőték s varrták ruháikat, készítették az összes börtönőrség ruháit és lábbeliét, a postaszolgák és altisztek ruháit, az állami ménesintézetek katonai legénységének és polgári cselédségének ruháit és lábbeliét, a fővárosi állami rendőrség ruháit, a bíróságok irodai butorszerelvényeit, bekötötték az adókönyveket, az államkormányilag kiadott népiskolai tankönyveket, gyártották a dohánybeaváltó hivataloknál és postánál használt spárgákat és köteleket, dolgoztak az

országos közkórházak, vakok intézete s egyéb közintézetek és több közhatóság részére. Dolgozva lett — a főnálló hadügyi intézkedésekben rejlő akadályoknál fogva bár csak közvetítéssel, — a közös hadsereg és honvédség számára; kísérlet tétetett a magyar államvasutak szolgálai által hordott egyenruhák előállítására stb.

Igaz ugyan, hogy egyéb munkákat s más oly iparágakat is találhattunk a börtönintézetekben, melyek a most elsoroltakban nem foglaltatnak; azonban börtönügyi szempontból már ennek így kell lennie. A börtönipar főcélja nem az állami bevételek szaporítására s nem is a letartóztatott pusztá munkávali elfoglalására irányul: hanem a rab-munkaerőnek a gyakorlati étellel összhangzatos kiművelése által a szabadulás utáni időre az egyén akarata mellé képességet is kíván adni arra, hogy az munkája után becsületesen megélhessen, s így is meglegyen óvva a visszaeséstől, melyre a munkátlanság, erre pedig sokszor a munkahiány, a munkahiányra ismét az ügyetlenség és a gyakorlati munkában való képzetlenség vezetné. Minthogy az állami szükségletek előállítása a szabadulók által átélendő közéletbeli viszonyok között szükséges ipartükélyt egészen meg nem adja, sőt az ama munkáknál előforduló iparágak száma is oly csekély, hogy ez csaknem kizárólag a cipészethen és szabóságban, tehát a hazánkban épen leginkább elárasztott iparnemekben, jelentkezik, holott sok más iparág megtanulása verseny élesztése nélkül is nagyon biztos és tisztességes kenyérkeresettel kecsegtet: ezeknél fogva kétségtelen, hogy a börtönügy intézőinek a rabok munkabeli kiképzésében az állami munkáknál tágabb térre van szükségük, s ennek megszerzésében, habár a szabad iparosokat megillető méltányos érdekeket figyelemre is kell méltatniok, de magukat az egyesek önös érdekei mellett csapott zaj és az egyéni szűkkeblűség által feszélyeztetni nem hagyhatják.

Ezekben rejlik magyarázata annak, hogy börtönintézeteinkben az asztalos, esztergályos, kádár, kerékgyártó, kovács, bádogos, kefekötő, rostás s eféle, a gyakorlati életben mindig és mindenhol használható iparok meghonosítottak.

De a börtönügy intézői nem feledték a szabad ipar érdekeit, s e szempontból kezdettől fogva oda törekedtek, hogy a börtönipar termelvényei ne a helyi piacokon, ahol csakugyan elviselhetlen és egyenetlen versenyt idéztek volna elő, hanem az ország nagyobb piaczaian megosztva bocsáttassanak áruba; sőt ennek nagyobb biztosításául a kereskedők körében oly állandó munkamegrendelőket és tömeges vevőket törekedtek szerézni, kik tág üzleti összeköttetéseiknél fogva az előállított iparcikkeket nem csak az ország piaczaian a legszétszórtabban árusították el, hanem még kivitellel is kimélték a hazai iparosokat.

De még itt sem állapodott meg az igazságügyminisztérium, ha-

nem törekedett az iparosoknak egyébként is kezére járni, s a hazai iparnak szolgálatot tenni.

Helytelen lenne a börtönügy intézőiről azt tételezni föl, hogy minden rabot erőnekerejével kézműiparossá akarnák képezni. Mint általában a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásában, úgy különösen a rabok foglalkoztatásánál is egyenként kell az embereket megfigyelni, illetőleg ezek testi s lelki képességét, hajlamait, büntetése tartamát, előbbi foglalkozási, sőt családi és vagyoni viszonyait fontolóra venni; csak ezután s ezek kellő figyelemre méltatásával jelölhető ki az egyedekre nézve legmegfelelőbb munkanem.

A börtönintézetekben ez irányban követett eljárás megfigyelése után azon tapasztalatra jutunk, hogy a végrehajtó közegek bár számos rab jövő szabad életének új irányt törekszenek adni valamely gyakorlati iparág elsajátíttatása által; azonban ismét jelentékeny az oly rabok száma is, kiknek foglalkoztatásánál csakis az állandó s kitartó elfoglalással fölkelendő munkásság elérése és illetőleg a lustaság és tétlenség kiirtása a cél, minden irányzat nélkül arra, hogy az egyén a szabadulás után előbbi foglalkozási módját elhagyja s iparos legyen.

Ide sorozhatók: a rövid büntetésű rabok, kiknek letartóztatási ideje nem elegendő valamely iparág elsajátítására; a testi fogyatkozásban szenvedők; a szellemileg korlátoltak, kik a kissé bonyolultabb munka felfogására képtelenek, s az iparhaladás terén nagy szerepet játszó izlés iránt teljesen érzéketlenek; az előhaladtabb korúak, kiknél az életmód változtatása társadalmilag már lehetetlen; a szabad erdőhöz vagy pusztához szokott pásztorok, kiknek a legtöbb iparral járó városi élet nem ajánlható; a mezei jószággal bírók, kiket helytelen is lenne a mezei munkától elidegeníteni.

Ámde, míg a szabadságvesztés-büntetés tart: mint említém, a munkaszeretet végett ezen egyéneket is foglalkoztatni kell. Az igazságügyminisztérium a hazai ipar érdekében s az iparosok által méltánylandó módon cselekedett akkor: midőn az elsorolt osztályzatú munkaező fölhasználása mellett oly fél ipartermelvényeket állíttat elő, melyeket iparosaink tovább feldolgozhatnak, amelyeket azonban a munkáskész hiányából folyó drágaság miatt hazánkban előállítani képesek nem voltak, hanem az austriai verseny hatalma előtt meghajolva, onnan kívülről kelle behozatniok. Hogy példát említsek: ilyen a sodronyszövést; a vászonmódra szőtt rostafenek Morvaországból százezrekre menő darabokban kerültek iparosaink feldolgozása alá, s most a rabmunkaező productuma kiszorította azokat; így jártak az angol Backer-féle rostalapok is, mely féliparcezikkből rabjaink most száz és száz garnitúrát készítenek; üvegeink, kárpitosaink és egyéb diszitő iparo-

saink előbb mind külföldi aranyozott léczet használtak, s most a magas beviteli vámtétel mellett e tekintetben a börtönipar segíti ki őket.

De börtöniparunk még egy más fontos irányban is tett kísérletet, s e tekintetben meg mintegy kezére jár a hazai fogyasztó közönségnek.

Meghonosított oly munkanemeket, melyekkel eddig nálunk kísérlet nem tétetett, amely szakmákba vágó iparczikkekért pedig tömérdek pénz vándorol külföldre. Ismét példaképen fölemlitem itt a kötszövészetet. Ha az austriai fegyintézetekben több száz rab dolgozik a kötszövő gép mellett magyar kereskedők számára: akkor csak természetesebbnek fog taláztatni, ha a mi börtönintézeteink töreksenek a hazai szükségletet fedezni, s a szabadonbocsátottak által terjesztendik azon foglalkozási ágat, mellyel nálunk még sok ezer egyén kereshetné meg kenyerét.

Végre nem lett elfeledve az sem, hogy a rabmunkaerő a háziipar fejlesztésére igen alkalmas. Midőn a kir. bíróságok szervezése alkalmával 1872. évben a fogházak a törvényhatóságok kezeiből kivétettek s a kir. ügyészségek alá rendeltettek: mindkét főügyészség részéről a legnagyobb erőfeszítés fejtetett ki az eddig tétlenül tartott foglyok foglalkoztatása végett. A fogházak ipara a rendelkezésére álló munkaerő természeténél fogva nem igen emelkedhetett ki a háziipar helyes keretéből, mely számára úgy a börtönügy, mint a hazai ipar által kijelölve van; s ha mégis itt ott kézműiparra találunk, amilyenek például a szabóság, cipészeti, pokróczgyártás: ezek iparczikkei kizárólag állami célra, leginkább pedig a börtönszükségletek fedezésére használtatnak.

Ily szempontok vezették az igazságügyministeriumot a börtönipar fejlesztésében, s tényleg ily irányban is fejlődött az. De míg ezen irány Belgiumban s Angliában az iparosok fölkorlátozott kedélyeit lecsendesíteni képes volt: addig nálunk a panaszok épen ez alatt emeltettek.

Említettem, hogy az első panaszok okai a hazai iparpiac rohamos hanyatlásában s a börtönintézetek mellett levő kis piacok tanulatlan iparosainak szűk látkörében, helytelen felfogásában és gyanakodásában rejlettek.

Csakhamar találkoztak önös érdekű emberek, kik az elégtelenséget saját céljaikra alkalmasan fölhasználhatónak találták.

Némelyek politikai célokra aknázták ki az elégtelenséget.

Néhány fővárosi nagykereskedő és iparvállalkozó pedig, midőn ők az állami szükségletek szállításának elnyerésénél a börtönintézetekben versenytársakra akadtak: a kisiparosok elégtelenségét mesterséges uton is szítani törekedtek; értekezleteket tereltek össze, és csakhamar oly zajt ütöttek, hogy ezzel a börtönintézetek a leghelyesebb irányu iparmozgalomban, az állami munkák elnyerésében megakadályozva lettek, sőt több, tényleg már birt, állami munkát, mint például az ál-

lamrendőrségi s egyéb állami intézeti ruhák szállítását, az állami iskolai könyvek kötését stb. elvesztették, anélkül azonban, hogy ezzel a kézi műiparosok baján segítve lett volna, minthogy a kérdéses munkákat külföldi gyárosokkal szövetkezett pénzes kereskedők nyerték el.

Az úgynevezett munkáspártnak túlzó socialdemocrat eszmékkel telt vezetői, kik agitatioikban leginkább Németország után indultak, a munkásokat mindig új eszmékkel törekedtek a fenálló társadalmi rend ellen izgatni; minthogy pedig a szabadipar és a börtönipar közötti harcot, mely 1876. és 1877. években a német birodalom legtöbb államában vivatott, igen alkalmasnak találták a munkások elégtelenségének szítására: számos népgyűlés által törekedtek ezt hazánkba is átültetni.

Németországban a hullámok 1877. és 1878. években oly magasra csaptak föl: hogy a baj orvoslása iránt a Handelstag, a berlini Abg.-Haus, sőt maga a Reichstag egész napokat szenteltek a vitának, melyek érdekes tanulmányozása arról is meggyőzhet bennünket, hogy a németországi mozgalom sem bír a magyarországinál komolyabb alappal, s hogy az egész, amint ezt Bürgers képviselő a Reichstagban 1878. február 14-én nyíltan kifejezte, önös czélú izgatók műve, pedig hát ott a rab-munkaerő oly nagy, hogy maga Poroszország több mint tizszer nagyobb áll szemben, mint mi.

A hazai sajtónak a kézműipar érdekeit képviselő ága csakhamar ismeretessé tette nálunk a németországi mozgalmakat, s nem vélek csalódnai, ha az egyesek által önös érdekből szított agitation kívül leginkább a német és magyar sajtó ezen érintkezésének tulajdonitom a második országos iparosgyűlés 1879. május 31-iki, egyébként határozataiban az ügy magaslatán álló tárgyalását, mely utóbbi lökerőként működött az iparos körökből a magyar képviselőház elé terjesztett s az 1880 november 27-én 4457. sz. a. hozott határozattal innen a szakministeriumnak kiadott kérelmek létesítésére.

Fájdalom: a hazai börtönipar által az 1879. évi székesfehérvári országos kiállításon felmutatott dicséretes eredménnyel kiküzdött köz-elismerést is megzavarni törekedett az önös agitatio.

Elmondtam a magyar börtönipar fejlődését, s el a surlódásokat, melyek közte és a szabad kézműiparosok között kifejlődtek.

Hogy a börtönipar nem veszélyes versenytársa a hazai kézműiparnak: ennek bizonyítására a mondottakon kívül álljanak itt az országos fegyintézetek és kerületi börtönök három évi iparüzleti jövedelmeinek kimutatása.

Kerestek:

1879. évben a rabok az államkincstár javára	122.675	frt	20	krt
önmaguk részére	32.030	"	79	"
összesen:	154.705	"	99	"

1880. évben az államkincstár javára	112.363	"	49	"
önmaguk részére	28.023	"	08	"
összesen:	140.386	"	57	"
1881. évben az államkincstár javára	105.836	"	04	"
önmaguk részére	27.434	"	87	"
összesen:	133.270	"	91	"

Ez veszélyezteti tehát egy ország iparát?!

Már maguk ezen évi összegek oly csekélyek, hogy értékük a börtönipar versenye miatt emelt panaszokat csaknem önmaga képes tárgytalanná tenni, valamint az „Előterjesztés”-ben foglalt azon vád alaptalanságát is bizonyítja, hogy a rabok foglalkoztatása körül működő közegek a szabadiparosok sérelmeinek tekintetbe vétele nélkül a rabokat csupán minél nagyobb anyagi haszon elérése végett bármely ipari munkára is rászorítják, mintha bizon ez esetben az anyagi haszonnak a kimutatottnál nagyobbak nem kellene lennie, vagy mintha ezen anyagi haszonból a közegek is részt húznának, vagy végre mintha a hivatalnokok eljárásukat nem is a tudomány vívmányaihoz alkalmaznák.

Az „Előterjesztés”-ben foglalt azon második panaszra, „hogy fegyintézeteink ipari proletariátust nevelnek”: statisztikai adatokat kérek! hogy ítéletet mondhassak.

Máshol keresendő a baj oka. Egészen megfordítva áll a dolog. Fájdalom: igenis van a magyar iparnak proletariátusa, de ez leginkább az iparképesítés kötelezettségének teljes eltörléséből s az iparosok közötti társulati fegyelem fölbomlásából keletkezett. Épen mi panaszkozhatunk, hogy e proletariátus szaporítja a börtönök népességét, kik ha a börtönök falainak elhagyása után ismét és ismét oly proletárok lesznek: ennek oka az iparosok országos viszonyaiban keresendő, s a baj létezése ezeknek, nem pedig a börtönöknek rovándó fel.

Áttérek most már a kérdés megoldása iránt fölmerült javaslatokra.

Megelégedéssel konstátálom, hogy úgy az iparosok által emelt panaszokban, mint az „Előterjesztés” önálló fejtegetéseiben is elismertetik a rabok productiv foglalkoztatásának szüksége; ennyiben a mozgalom intézése a mai stadiumban bizalmat gerjeszt az ellenkező oldalon is.

Hozzájárulok a hazai börtönügyet intézők tizenötévi törekvésével összhangzó első indítvány első részéhez.

Kíváncos, hogy az országos fegyintézetekben és kerületi börtönökben letartóztatott fegyenczek és rabok foglalkoztatása céljából az állami szükségletek fedezésére megkívántató iparczikkék, amennyiben ezek börtön-

iparbeli előállításra alkalmasak, az érintett intézetekben rendeltessenek meg, és állíttassanak elő.

Mellőzendőnek tartom azonban itt a törvényhatóságok szükségleteit, melyekkel a törvényhatóságok saját iparosaikat hivatottak támogatni, s melyeket a börtönipar eddig is óvakodott igénybe venni.

Azonban, hogy az állami szükségletekre nézve a főnebbi kényszer foganatosítása annál biztosabb legyen, e tekintetben hatályos és általános intézkedés kívánatos, annál is inkább, mivel az igazságügy-ministerium által eddig elszigetelten tett erőfeszítések legtöbbször eredménytelenül maradtak. Miértis:

Ministertanácsi határozat vecendő ki arra nézve, hogy a ministeriumok, az alattuk álló közhatóságok és közintézetek vezetőit rendeletileg utasítsák a főnebbi értelemben hozandó határozat szoros megtartására.

Nehogy azonban a börtönintézetek közegei a nagy értéket képviselő anyagok beszerzése körül szükséges hosszas utánjárásokkal hivatásuk egyéb fontos ágánál előforduló teendőket háttérbe szorítani kényszerüljenek; nehogy a sokféle anyagok bírálatára szükséges többoldalu iparszaki képzettség megszerzésére irányuló törekvés által idejük és figyelmük a saját szakmájukban való tudományos önképzéstől vonassék el; nehogy végre a börtönintézetek iparüzletei az anyagok árának hullámzásával járó s a rab-munkadíjat könnyen felemésztő esélyek miatt bizonyos mérvű kockázati üzérkedést legyenek kénytelenek folytatni: ezeknél fogva kívánatosnak jelezendő, hogy

az országos fegyrintézetek és kerületi börtönökre bizott állami munkákhoz szükséges anyagok beszerzése, vagy ezen anyagok szállításának biztosítása, lehetőleg a megrendelő állami hatóság részéről eszközendő, s így az érintett intézetek iparüzletei minél inkább csakis a rab-munkaerő tekintetében, vagyis a nekik átadandó anyagok feldolgoztatására nézve vecendők igénybe.

El nem fogadhatom egész általánosságban az „Előterjesztés” azon indítványát, hogy a börtönipar köre lehetőleg csak oly iparcikkek tömegtermelésére irányoztassék, melyek az országban sem kellőleg nem képviselvék, sem olcsón elő nem állíttathatnak.

Hogy ezen irány mily mértékben nyert már eddig is érvénysülést: fejtegetésem során körülményesen elmondtam; bár a börtönipar minden okszerű alkalomkor készséggel kezére jár a hazai kézműiparnak: azonban nem lehet hivatva kizárólag csak ezt szolgálni, és saját magasabb érdekeit a külső iparnak sokszor kicsinyes, gyakran változó és olykor szabatosan meg sem állapítható, vagy csak képzelt érdekeinek fölálldozni.

E téren megtörtént a lehető. Azonban a jelen fejtegetésemben föltalálható okoknál fogva nem ejthető el annak szüksége és társa-

dalmi jogosultsága, miszerint a rabok a hazában szokásos egyes iparágakban teljes kiképzést nyerjenek, hogy ez alapon mindenikük, aki erre rászorúl, saját községében becsülettel megszerezhesse kenyerét.

Azonban elismerem, hogy a börtönipar ezen álláspontjával szemben lehet a szabad iparosságnak egy jogosult kívánsága, és ez abból áll, miszerint az előállított iparcikkkel ne egyes piacok árasztassanak el, hanem a verseny az országnak minél több piaczán osztassék meg; mellőztessenek a helyi egyes megrendelések elfogadása, amelyek a rab-munkaerő mérvéhez viszonyítva úgyis csak csekély értéket képviselnek, azonban a környékbeli iparosok féltékenységének fölkeltésére izgatólag hatni s tényleg nekik leküzdhetlen versenyt okozni alkalmassak; hanem szereztessenek oly nagyobb állandó munka-megrendelők, akiknek üzleti viszonyai kezességül szolgálnak arra nézve, hogy a börtönipar productumait több piacon megosztott mennyiségben hozzák forgalomba.

Eltekintve a börtönügyi eszmék mai fejlettségétől; eltekintve a hazai büntető törvénykönyv intézkedéseitől, melyek a kényszermunkát a szabadságvesztés-büntetés integer részévé tették, s így amint a főbüntetés bérleti végrehajtása képtelenség, épenúgy meg nem engedhető a kényszermunkának bérleti foganatosítása sem; mondom, hogy mindettől eltekintve: már maga azon körülmény, hogy a börtönintézeteket állami munkával fogjuk ellátni, a rab-munkaerőnek házikezelésén kívül minden más munkarendszert, s így a bérletet is lehetlenné teszi. De az egészséges házikezelési rendszer nem öleli fel az apró-cseprő megrendeléseket, hanem tömeges munka-megrendelést törekszik nyerni. Itt azonban figyelemmel kell lenni arra, hogy a tömeg monopoliummá ne fajuljon, s nehogy amíg az egyes piaç elnyomása kerültetik, addig az összes piacok egy kéz hatalmába kerüljenek.

Mindezekre resolutio gyanánt a következő szöveg ajánlatik:

Minthogy az országos fegyintézetek és kerületi börtönök iparüzleteihez utalt állami munkák nem ölelik föl mindazon iparágakat, melyek magasabb börtönügyi szempontok által a rabok foglalkoztatására előnyöknek javallatnak: elismertetik egyéb gyakorlati iparágak üzésének jogosultsága is. Azonban a verseny megosztása tekintetéből kívánatos: hogy minden egyes intézetben lehetőleg többféle ily foglalkozási ág honosittassék meg, s hogy a helyi egyes megrendelések elfogadásának és a helyipiaç igénybevételének mellőzésével a productumok minél több piacon hozassanak forgalomba.

Amennyiben a rab-munkaerő különbözősége ezt megengedi: óhajtható, hogy annak egy része az országban eddig még nem üzött, de a meghonosításra ajánlatos ipar folytatására, s oly féliparcikkék tömegtermelésére fordíttassék, melyek a szabad kézműipar további feldolgozását igénylik, de

melyek az ország munkaerőbeli viszonyainál fogva itthon olcsón elő nem állíthatók, hanem külföldről importáltak.

A rab-munkaerő kezelésénél a bérlet lehetősége ki van zárva, s csakis a házikezelés jogosult; ezzel azonban a tömeges megrendeléseknek és állandó vevőknek szerződészerű biztosítása nem ellenkezik, ha a vevő az iparcikk-eket önmaga fogyasztja el, vagy tovább feldolgozza, vagy üzleti viszonyainál fogva biztosítékot nyújt arra nézve, hogy a tömegesen megszerzett börtöniparcikk ismétli elárúsítását több piacon foganatosítja.

A kir. törvényszéki fogházak a foglyok foglalkoztatása tekintetében a háziipar terén mozogván: e tekintetben tehát káros versenyről szó sem lehet, mivel a háziipar hazánkban általában oly kezdetleges fokon áll, hogy a fogházi munkaerő productumai a fedezetlen szükségletet meg sem közelítik.

A resolutio következőleg lenne szövegezendő.

A kir. törvényszéki fogházakban letartóztatott foglyok munkaereje leghelyesebben a háziipar terén értékesíttetik; ha azonban a kellő számú kerületi börtönök hiánya miatt itt visszamaradó rabok foglalkoztatási körébe a művesipar is bevonatnék: e tekintetben a kerületi börtönökre ki-mondott elvek irányadók.

Az ipari proletárok nevelésének megszűnését és a börtönipar versenyének apadását az „Előterjesztés” a mezőiparnak a rabmunka keretébe való bevonásától is várja.

Hogy nem a börtönipar neveli az ipari proletárokat: már elmondott.

Azonban egyetértek azzal, hogy a mezőiparnak a rabmunka keretébe való bevonása különös hazai viszonyainknál fogva csakugyan kívánatos s a kézműipar versenyét csakugyan apasztaná is; de ezzel ovatosan kell bánni, nehogy a szabadságvesztés-büntetés kívánatos szigorja és hatályossága megingattassék, amint ettől a németországi börtönügyi hivatalnokok 1880. évi bremai értekezlete is tartott.

A most fölvetett irányban számbavehető előny sem a javító- sem a közvetítő- intézetektől nem remélhető; a föltételes szabadonbocsátás intézménye pedig természeténél fogva combinatióba sem hozható, mert ez az egyén teljes megmentésének végső tényezőiül a családi körbe való utalást, könnyen el nem hagyható egy helyen való állandó tartózkodást és az egyén viszonyaihoz mért rendes foglalkozást tekint, ezek pedig az „Előterjesztés” által tervbe vett közmunkán való foglalkoztatást lehetetlenné teszik.

A javítóintézetek a rab-munkaerőt nem fogják apasztani; népességüket leginkább új elemekből meritendik, melyekre nézve különben a kézműipar legalább is oly mérvben lesz kifejtendő, mint a mezőipar.

A közvetítőintézetektől sem lehet a börtönipar versenyének számbavehető apadását várni. A rabok ezen intézetekben büntetési idejüknek csakis egytizenketted részét fogják tölteni; ha ehhez még figyelembe vesszük, hogy a közvetítő-intézetek épenúgy kézműipari munkákra is berendezendők, mint az anyaintézetek, melyeknek csak mintegy folytatását képezik: akkor állításom alaposságát el kell fogadni.

A mezőipar nem egészen ismeretlen börtönintézeteink munkakörében; az igazságügyminisztérium tevékenysége ez irányban sem szünetelt.

Midőn a büntető törvénykönyv életbelépte előtt a rab-munkaerőnek az intézet területén kívül magánosok által való igénybe vétele ellen törvényes nehézség nem forgott föl: a munkácsi fegyintézeti igazgatóság kísérletképen nagyobb mennyiségű munkaerőt fordított az intézet körül fekvő Schönborn-féle uradalmi földek mezőgazdasági művelésére; Lipótvárt pedig a fegyintézet földjei folyton a letartóztatottak által műveltetnek, s ezen intézkedés ott mind gazdasági tekintetben, amennyiben a rabok élelmi czikkeinek egyrésze betermesztetik, mind pedig erkölcsi osztályozási szempontból kedvezőnek bizonyult.

Tehát az eddigi tapasztalat ugyan indokolttá tenné, hogy:

egyes börtönintézeteink mellett, amennyiben ezek helyi s egyéb viszonyai megengedik, a mezőipar is meghonosíttassék.

Ámde ez a panaszolt versenyt szintén nem valami számbavehető mérvben enyésztené el; hanem ennél sokkal hatályosabb lenne egy egészen agricolaris munkarendszerű kerületi börtönnek valamely állami mintagazdaságon, például a harmincezer hold kiterjedésű s amúgyis munkáskéz hiányában szenvedő mezőhegyesi állami ménesbirtokon való berendezése.

Ezen intézetben mintegy 250–300, három évét meg nem haladó börtönre ítélt, feddetlen előéletű, bizalmat gerjesztő magánviszonyokkal bíró, nem aljas és haszonleső indokból keletkezett büntett miatt ítélt, már előbb is földmiveléssel foglalkozott rab lenne elhelyezendő.

Egy ily kerületi börtön munkaköre valóságos földmivelési iskolává válnék, és jó hatásáért sok száz szabaduló áldaná ezt; az iparosoknak pedig eggyel ismét kevesebb okuk lenne a panaszra.

E kettős szempontból javaslom végre a következő szöveg elfogadását:

A rab-munkaerőnek hazai gazdasági viszonyainkkal való összhangzatosabb foglalkoztatása végett egy egészen agricolaris munkarendszerű kerületi börtönnek valamely állami mintagazdaságon való berendezése ajánltatik.

